

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

SAARELA MARI
HAASTAVAT LAPSET PÄIVÄKODISSA

Kasvatustieteen kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatuksen koulutus
2016

Kasvatustieteiden tiedekunta
Faculty of Education

Tiivistelmä opinnäytetyöstä
Thesis abstract

Varhaiskasvatuksen koulutus		Tekijä/Author Mari Saarela	
Työn nimi/Title of thesis Haastavat lapset päiväkodissa			
Pääaine/Major subject Varhaiskasvatus	Työn laji/Type of thesis kandidaatintyö	Aika/Year huhtikuu 2016	Sivumäärä/No. of pages 24
Tiivistelmä/Abstract <p>Tämän tutkielman tavoitteena on kuvailla haastavan lapsen käsitettä, haastavan käyttäytymisen ilmenemistä päiväkodissa sekä lastentarhanopettajan toimintatapoja ja keinoja vaikuttaa sekä ennaltaehkäistä haastavia tilanteita. Haastavaa käyttäytymistä tulee vastaan jokaisessa päiväkodissa ja siksi aihe on tärkeä ja ajankohtainen.</p> <p>Haastavilla lapsilla tarkoitetaan lapsia, jotka eivät käyttäydy odotusten mukaisella tavalla, vaan sopimattomalla käytöksellään haastavat jatkuvasti muita ihmisiä. Haastavan käytöksen yhtenä aiheuttajana voi olla päiväkodin toimintastrukturi, sillä tutkimusten mukaan haastavia tilanteita aiheuttavat eniten ohjatut tuokiot ja siirtymätilanteet, jos lapset joutuvat odottamaan kauan omaa vuoroaan ja olemaan hiljaa paikoillaan.</p> <p>Tutkielma on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, joka on narratiivinen yleiskatsaus haastavista lapsista päiväkodissa. Lähteinä on käytetty väitöskirjoja, tutkimuksia ja muuta ajankohtaista kirjallisuutta aiheesta, joka on julkisesti saatavilla. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä on Urie Bronfenbrennerin ekologinen teoria, koska se ottaa monipuolisesti huomioon ympäristön, perheen ja muiden systeemien vaikutuksen lapsen kasvuun ja kehitykseen. Rinnalle on otettu myös Maslowin tarvehierarkia selittämään haastavaa käyttäytymistä. Päiväkodissa on tärkeää huolehtia lapsen perustarpeista, kuten levosta, liikkumisesta ja ravinnosta, jotta lapsi jaksaa keskittyä ja motivoitua kasvun tarpeisiin, kuten oppimiseen ja ohjattuihin tuokioihin.</p> <p>Tutkielman keskeisimmät tulokset osoittavat, että haastavaan käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa ennaltaehkäisevästi muokkaamalla päiväkodin toimintastruktuuria paremmin lapsin tarpeita vastaavaksi esimerkiksi pienryhmätoiminnan avulla. Vuorovaikutustyyli ja sensitiivisyys ovat myös keskeisessä roolissa, sillä niillä voidaan ohjailla haastavan tilanteen kehittymistä. Lapselle voidaan myös opettaa uusia toimintatapoja haastavan käyttäytymisen tilalle.</p>			

Asiasanat/Keywords ekologinen teoria, haastava käyttäytyminen, haastavat lapset, päiväkot

Sisältö

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TAVOITTEET.....	2
3. KASVATUSTEOREETTISIA NÄKEMYKSIÄ.....	4
3.1 Ekologinen teoria	4
3.1.1 Mikrosysteemi.....	6
3.1.2 Mesosysteemi.....	6
3.1.3 Eksosysteemi.....	6
3.1.4 Makrosysteemi.....	6
3.2 Maslowin tarvehierarkia	7
3.2.1 Perustarpeet	8
3.2.2 Kasvun tarpeet.....	9
4. HAASTAVA KÄYTTÄYTYMINEN	10
4.1 Haastavan käyttäytymisen ilmeneminen päiväkodissa	11
4.2 Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä.....	12
5. LASTENTARHANOPETTAJA JA HAASTAVA LAPSI	14
5.1 Lastentarhanopettajan toiminta päiväkotiryhmässä	14
5.2 Lastentarhanopettaja toimintaympäristöä rakentamassa	15
5.2.1 Fyysinen kasvuympäristö.....	16
5.2.2 Pedagoginen kasvuympäristö	17
5.2.3 Sosiaalinen ja psykologinen kasvuympäristö.....	17
5.3 Lastentarhanopettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus	17
6. POHDINTA	20
7. LÄHTEET.....	22

1. JOHDANTO

Päiväkotiryhmien kasvaessa ja inklusiota kohti pyrittäessä keskusteluissa esille nousee väistämättä myös haastavat lapset ja henkilökunnan resurssipula, koska yhdellä työntekijällä on vain kaksi kättä. Aikaisemmin on puhuttu myös ongelmalapsista, mutta mielestäni termi on negatiivisesti latautunut, joten käytän mieluummin haastavat lapset -käsitettä. Haastavat lapset termillä tarkoitan lapsia, jotka eivät käyttäydy, kuten päiväkodissa heidän haluttaisiin käyttäytyvän, vaan epätoivotulla käytöksellään haastavat jatkuvasti aikuista. Tämä näyttäytyy esimerkiksi jatkuvana häiriköimisellä, vetäytymisellä tai liiallisena kärsimättömyytenä päiväkotiryhmässä. Haastavalla lapsella ja haastavalla käyttäytymisellä voidaan oikeastaan tarkoittaa mitä tahansa lasta, joka ei toimi sääntöjen mukaan ja käyttäydy aikuisen odottamalla tavalla.

Idean opinnäytetyöni aiheeseen sain ollessani harjoittelujaksolla päiväkodissa. Ryhmässä oli kaksi haastavaa lasta, joista toisen käytös näyttäytyi aggressiivisuutena ja toisella vetäytymisellä siten, ettei hän useinkaan suostunut osallistumaan mukaan ryhmän toimintaan. Lastentarhanopettajan toimintatapa molempien kohdalla oli antaa heidän istua käytävässä omalla naulakkopaikallaan ja apua pyydettiin kiertävältä erityislastentarhanopettajalta.

Opinnäytetyöni aihe on tärkeä siksi, koska päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa ei tutkimuksen valossa ole Suomessa tarpeeksi kiinnitetty huomiota kasvattajan pedagogiseen toimintaan sekä vuorovaikutuksellisuuteen (Ahonen, 2015. s. 181) joita pyrin tutkielmassani käsittelemään. Tutkimuskysymykseni ovat: mitä haastavilla lapsilla tarkoitetaan? sekä miten lastentarhanopettajan tulisi toimia haastavien lasten kanssa päiväkodissa? Tavoitteenani on saada kokonaiskuva haastavissa tilanteissa toimimisesta ja selvittää haastavan lapsen käsite.

Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa käyn ensin läpi tutkimuskysymykset ja käsittelemme etiikkaa sekä tutkielmani metodia, jonka jälkeen tarkastelen kasvatusteoreettisia näkemyksiä, joilla voidaan selittää lapsen haastavaa käytöstä. Sitten keskityn haastava lapsi -käsitteeseen sekä haastavan käytöksen ilmenemiseen päiväkodissa ja lastentarhanopettajan toimintaan haastavan lapsen kanssa. Pohdintaosiossa tarkastelen kirjallisuuskatsausta kokonaisuutena.

2. TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TAVOITTEET

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää haastavan lapsen käsite ja kuvailla haastavan käyttäytymisen ilmenemistä, ennaltaehkäisyä sekä lastentarhanopettajan toimintaa haastavien lasten kanssa päiväkodissa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mitä haastavilla lapsilla tarkoitetaan?
2. Miten lastentarhanopettajan tulisi toimia haastavien lasten kanssa päiväkodissa?

Haastavista lapsista ei löydy kovin paljon tutkimustietoa, mutta ongelmalapsista ja käyttöhäiriöistä kylläkin. Ilmiö ole uusi, mutta asialle on haluttu kuvata uudella termillä, joka ei ole niin negatiivinen ja leimaava kuin aikaisemmat käsitteet.

Toteutan tutkimukseni kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, joka on narratiivinen yleiskatsaus aiheesta, jonka tarkoituksena on aikaisempien aihepiiriin liittyvien tutkimusten tiivistäminen. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on paljon käytetty metodi, jota tarkat ja tiukat säännöt eivät rajoita, mutta ilmiötä voidaan kuitenkin kuvata laajasti. Toinen metodi kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa narratiivisen metodin lisäksi on integroiva kirjallisuuskatsaus, joka eroaa narratiivisesta metodista tarkemman kriittisen tarkastelun suhteen. Integroiva metodi sopii silloin, kun aiheesta halutaan uutta tietoa ja se antaa laajemman katsauksen aihepiirin kirjallisuudesta kuin narratiivinen metodi. Integroivan metodin voi ottaa myös osaksi systemaattista katsausta. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus seuloo tarkasti aihepiiristä esiin tärkeitä tutkimuksia runsaasta tutkimusaineistosta, sen avulla tutkimustulokset voidaan esittää tiiviisti ja samalla voidaan testata hypoteeseja. Aineiston systemaattisen seulonnan avulla tutkimus saa myös uskottavuutta. (Salminen, 2011 s. 6-11.)

Narratiivisessa yleiskatsauksessa tutkimusaineistoa ei ole seulottu kovin systemaattisesti eikä tämän metodin avulla saada analyttistä tulosta, vaan tarkoitus on saada ajankohtainen yleiskuva aiheesta. Valitsin tämän metodin, sillä se sopi tavoitteeseeni: Kirjallisuuskatsauksessa tutkitaan aiheesta tehtyjä tutkimuksia tiivistäen niitä ja sen kautta aiheesta saadaan yleiskatsaus, jonka avulla voidaan koota kokonaiskuva aiheesta. (Salminen, 2011 s. 3-7.)

Eettisesti on tärkeää, että tutkimus noudattaa tieteellisesti hyvää käytäntöä. Tutkielmani kannalta olennaisimmat asiat ovat ne, että sovellan eettisesti kestäviä tiedonhankinnan menetelmiä ja otan asianmukaisesti muiden tutkijoiden työn huomioon ja noudatan toimintatapoja, jotka ovat tiedeyhteisön tunnustamia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2010. s. 23-24.)

Olen ottanut nämä asiat huomioon käyttämällä opinnäytetyössäni lähdeviittauksia, jonka kautta tutkijoiden ääni tulee esille ja parhaaksi katsomiani lähteitä: Lähdekirjallisuudeksi olen valinnut kriittisesti arvioiden vain sellaista aihettani käsittelevää ajankohtaista tieteellistä kirjallisuutta, jossa on käytetty luotettavia lähteitä, ja jotka on hyväksytty julkisesti julkaistaviksi. Yksi lähdekirjoistani on Liisa Ahosen väitöskirja haastavista kasvatustilanteista. Väitöskirja on julkaistu joulukuussa 2015 ja valitsin sen osaksi aineistoani, koska se on tuorein julkaistu tutkimus aiheesta. Muita käyttämiäni väitöskirjoja ovat muun muassa Lundánin ja Holkeri-Rinkisen väitöskirjat vuodelta 2009, joissa on käsitelty lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta. Valitsin kyseiset väitöskirjat opinnäytetyöhöni, sillä vuorovaikutus on keskeisellä sijalla haastavien lasten kanssa toimiessa päiväkodissa.

3. KASVATUSTEOREETTISIA NÄKEMYKSIÄ

Kasvatustieteen teoreetikot esittävät erilaisia kasvatusteorioita, joilla voidaan selittää lapsen käyttäytymistä. Tällaisia selittäviä teorioita ovat esimerkiksi biofyysinen, psykodynaaminen, behavioristinen, sosiologinen sekä ekologinen tulkintatapa. Teoreettiset näkemykset eroavat toisistaan esimerkiksi siinä, tulkitaanko käyttäytymisen johtuvan henkilön biologisista ja geneettisistä ominaisuuksista, yhdistetäänkö ympäristö ja yhteiskunnan muutokset vaikuttamaan yksilön käytökseen ja millainen painoarvo perheelle ja sosiaaliselle vuorovaikutukselle annetaan (Suominen, 2012. s. 66-69).

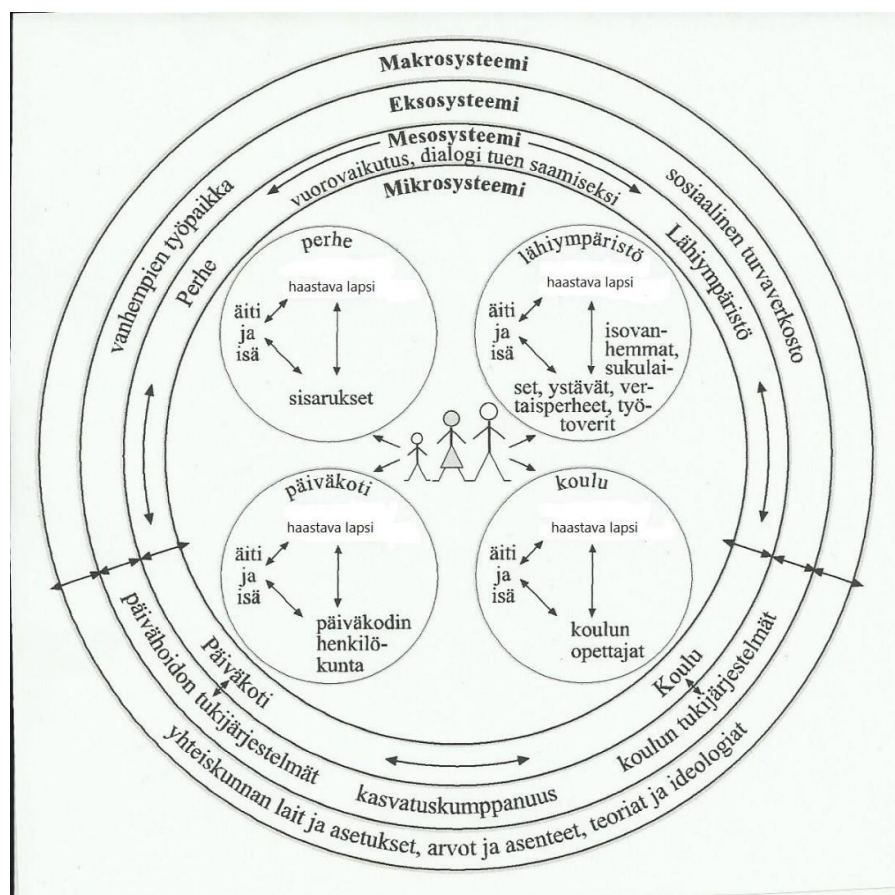
Tässä kappaleessa tarkastelen lähemmin Bronfenbrennerin ekologista teoriaa. Lisäksi olen ottanut mukaan Maslowin tarvehierarkian, jossa määritellään ihmisen perustarpeet sekä kasvun tarpeet, sillä haastava käyttäytyminen voi johtua esimerkiksi unen tai ravinnon puutteesta. Lastentarhanopettajan on oltava tietoinen siitä, että väsyneenä tai nälkäisenä lapsi ei jaksa keskittyä kasvun tarpeisiin eli ohjattuihin tuokioihin ja oppimiseen, ennen kuin perustarpeet on tyydytetty.

3.1 Ekologinen teoria

Bronfenbrenner ekologinen kasvatusteoriat on kirjallisuuskatsaukseni johtavana teoreettisena perustana, koska tulkinnassa otetaan huomioon yksilön ja ympäristön välinen suhde ja sen vaikutus ihmisen kehitykseen. Nykykäsityksen mukaan lapsen haastava käyttäytyminen johtuu ongelmista lapsen ja kontekstin välisessä vuorovaikutuksessa (Ahonen, 2015. s. 181).

Urie Bronfenbrennerin ekologinen kasvatusteoriat mukaan lapsi toimii mikro-, meso-, ekso- ja makrosysteemeissä, ja kaikki edellä mainitut systeemit vaikuttavat lapsen kasvuun ja kehitykseen (Penn, 2008, s. 46). Haluan ottaa tämän johtavaksi teoriaksi, koska se on mielestäni selittävin teoria lapsen haastavan käytöksen taustalla. Kun lapsi esimerkiksi toimii kahdessa mikrosysteemissä (koti ja päiväkot), nämä muodostavat yhdessä mesosysteemin, ja näin ollen esimerkiksi kotona oleva kriisi vaikuttaa lapsen oireilevana käyttäytymisenä päiväkodissa.

Ekologisen mallin mukaan yhteisiin kasvatustavoitteisiin sitoutuminen on yksi perusedellytys onnistuneen kasvatuksen toteutumiseksi, johon tarvitaan myös taustalla vaikuttavien arvojen ymmärtämistä käytännössä. Jos yhteistyöhön tulee säröjä, voi huoltaja tuntea, että hänen lapsensa on tullut leimatuksi esimerkiksi sen takia, ettei hänellä ole ydinperhettä. Päivähoidon ja perheen tulisi luoda lapselle yhdessä hallittava ja ennakoitava tilanne myös kriisien, kuten esimerkiksi avioeron keskellä, jossa lapsi voisi tuntea olonsa hyväksytyksi ja turvalliseksi. (Tiilikka, 2005, s. 168.)

Kuvio1: Lapsen kehitykseen vaikuttavat tekijät (Tonttila, 2006, s. 22)

Kuviossa 1 on esitelty asioita, jotka ekologisen kasvatuskäsityksen mukaan vaikuttavat lapsen kehitykseen. Alkuperäisessä kuviossa haastavan lapsen kohdalla luki vammaisen lapsi. Kirjoitin vammaisen lapsen tilalle haastava lapsi, koska siten kuvio auttaa hahmottamaan paremmin haastavan lapsen kasvuympäristöä ekologisen teorian mukaan.

3.1.1 Mikrosysteemi

Sisimpänä kehässä ovat mikrosysteemit, joissa lapsi on ympäristönsä kanssa välittömässä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi koti ja vanhemmat, päiväkotit tai koulu sekä ikätoverit muodostavat tällaisia mikrosysteemejä. Kehittyvään yksilöön vaikuttavat myös hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevien ihmisten persoonallisuudet, käsitykset kuin temperamentitkin. (Bronfenbrenner, 1979, s. 22; 2002, s.263-264; Penn, 2008, s.46-47.)

3.1.2 Mesosysteemi

Seuraavassa kehässä on mesosysteemi, joka muodostuu kahden tai useamman ympäristön(mikrosysteemien) välisestä vuorovaikutuksesta, kuten esimerkiksi kodin ja päiväkodin välisestä vuorovaikutuksesta lapsen elämässä. Eli voidaan ajatella, että aikuiset, jotka toimivat lapsen kanssa, vaikuttavat mesosysteemin muodostumisessa ollessaan vuorovaikutuksessa eri ihmisten ja tahojen kanssa. (Bronfenbrenner, 1979, s. 25; 2002, s.264-265; Penn, 2008, s. 46-47.)

3.1.3 Eksosysteemi

Seuraava ulompi kehä on eksosysteemi, johon vaikuttavat kahden tai useamman systeemin väliset yhteydet. Mesosysteemistä tämä eroaa siten, että ainakaan toiseen ympäristöön kehittyvä henkilö (eli lapsi) ei kuulu (esimerkiksi vanhemman työpaikka), mutta tämä ympäristö kuitenkin vaikuttaa siihen ympäristöön, jossa lapsi elää (esimerkiksi koti). Eksosysteemiin vaikuttavat näin ollen esimerkiksi vanhempien työpaikkojen ja kodin välinen suhde. Myös paikallinen päätöksenteko ja media voidaan huomioda vaikuttaviksi tekijöiksi eksosysteemissä. (Bronfenbrenner, 1979, s. 25; 2002, s.264-265. Penn, 2008, s.46-47.)

3.1.4 Makrosysteemi

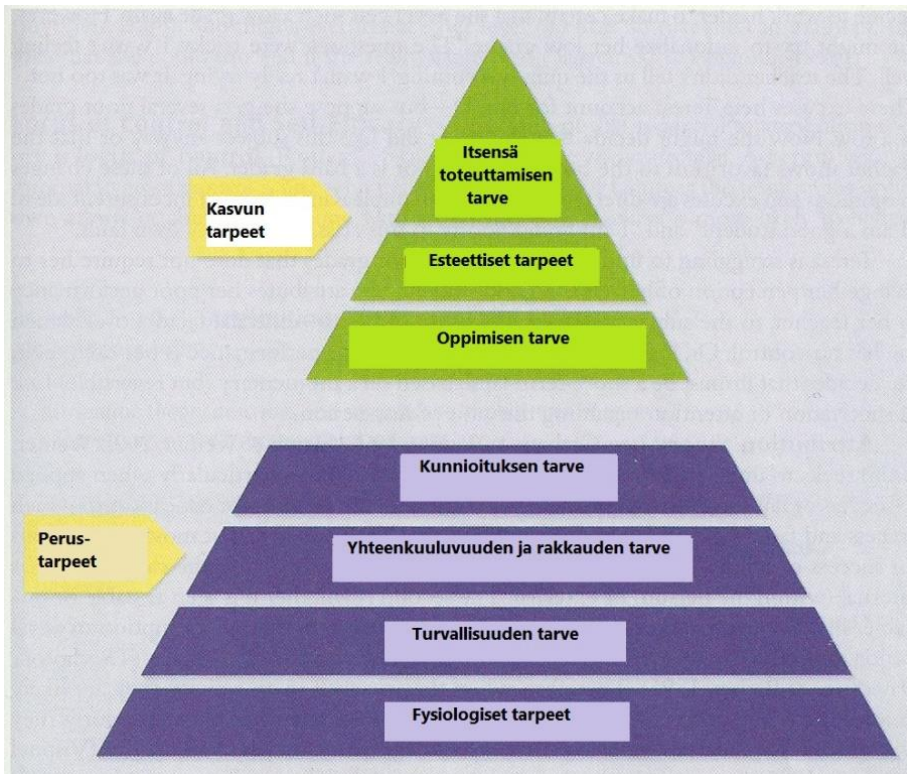
Uloimmalla kehällä on makrosysteemi, joka kuvastaa yhteiskuntaa, kulttuuria ja ideologiaa, ja kattaa kaikki edellä mainitut järjestelmät, mistä kokonaisuus muodostuu. Siinä otetaan huomioon myös kaikki systeemeissä vaikuttavat elämäntavan vaihtoehdot, vaarat ja voimavarat, sosiaalisen vuorovaikutuksen muodot, elämäntavat ja käsitykset sekä muut seikat, jotka ympäristöihin vaikuttavat. Kaikkien kehien voidaan ajatella vaikuttavan muihin kehiin, mistä huomataan, että kasvatukseen vaikuttavat monimutkaisesti ja välillisesti monet eri

muuttujat eri systeemeissä. (Bronfenbrenner, 1979, s.26; 2002, s.265-267; Penn, 2008, s. 46-47.)

Esimerkkinä lapsen näkökulmasta mikrosysteemejä ovat koti sekä päiväkotiympäristöt, jotka yhdessä muodostavat mesosysteemin. Lapsen kehitykseen vaikuttavat hänen omansa ja hänen kanssaan vuorovaikutuksessa olevien ihmisten käsitykset, persoonallisuudet ja temperamentit. Lapsen elämään vaikuttavat myös eksosysteemin kautta huoltajan työpaikan ja kodin väliset suhteet ja esimerkiksi se, että hallitus päättää rajata subjektiivista päiväkotioikeutta, joka voi vaikuttaa perheen elämään. Makrosysteemin ideologiat ja suomalainen kulttuuri vaikuttavat kaikkiin edellä mainittuihin asioihin esimerkiksi tapojen ja käsitysten kautta. Esimerkistä huomataan, että kehitykseen vaikuttavat niin persoona kuin ympäristökin ja monta muutakin muuttujaa ja eri systeemeissä tapahtuvat asiat voivat heijastua myös lapsen käytökseen.

3.2 Maslowin tarvehierarkia

Maslowin tarvehierarkiassa on määritelty ihmisen perustarpeet ja kasvun tarpeet, jotka suomensin kuvioon 2. Pyramidin pohjalla ovat perustarpeet, joihin kuuluvat fysiologiset, turvallisuuden, yhteenkuuluvuuden ja rakkauden sekä kunnioituksen tarpeet. Näiden tulee olla kunnossa ja tyydytetty, jotta ihminen jaksaa motivoitua kasvun tarpeiden tyydyttämisestä. Kasvun tarpeita ovat oppiminen, esteettinen sekä itsensä toteuttamisen tarve. (Slavin, 2009. s. 299.) Maslowin tarvehierarkiaa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä pyramidi-muodostelmaa ja käsitteitä kohtaan. Tässä tutkimuksessa käsitteet ja pyramidi-malli kuitenkin ovat käyttökelpoisia, koska päiväkodissa lapsen perustarpeiden pitää olla tyydytetty, jotta hän jaksaa motivoitua oppimisesta ja yhteisestä tekemisestä. Tutkimuksissa on esimerkiksi huomattu, että keskipäivää kohti edetessä levoton käyttäytyminen lapsilla lisääntyy ja he tarvitsevat lepoa ja rauhoittumista (Ahonen, 2015 s. 183).

Kuvio2: Maslowin tarvehierarkia. (Slavin, 2009. s. 299.) Alkuperäinen kuvio oli englanniksi, jonka päälle kirjoitin kuvioon vastaavat suomennot vaaleampiin laatikoihin.

3.2.1 Perustarpeet

Ihmisen fysiologisia tarpeita ovat esimerkiksi syöminen ja nukkuminen, jotka ovat välttämättömiä psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin kannalta. Seuraavalla tasolla on turvallisuuden tarve. Se täytyy tyydyttää ennen kuin ihminen jaksaa motivoitua ylemmällä tasolla olevasta yhteenkuuluvuuden ja rakkauden tarpeesta sekä sen yläpuolella olevasta kunnioituksen tarpeen tyydyttämisestä. (Slavin, 2009. s. 299.) Esimerkiksi perhe ja ystävät ovat yhteenkuuluvuuden ja rakkauden tasolla. Kunnioituksen tarve puolestaan tarkoittaa sitä, että ihminen kokee muiden arvostavan ja kunnioittavan itseään. Päiväkodin näkökulmasta ajateltuna keskeisimpiä perustarpeita lapsella ovat ruoka & juoma, lepo, liikkuminen, turvallisuus sekä se, että hän kuuluu omaan päiväkotiryhmäänsä, jossa voi olla oma itsensä ja jossa tulee kuuluksi.

3.2.2 Kasvun tarpeet

Kun perustarpeet on saatu tyydytettyä, ihminen motivoituu kasvun tarpeista, eli oppimisesta, estetiisistä tarpeista sekä itsensä toteuttamisesta. Näitä tarpeita ihminen ei voi koskaan tyydyttää täysin, vaan aina maailmasta löytyy uutta opittavaa, kauneutta ja asioita, joiden kautta itseään voi toteuttaa. Siihen kuuluu myös spontaanius, itsenäisyys, avoimuus, toisten ja itsensä hyväksyminen, tasavertaiset ihmissuhteet, huumori ja olemus siitä, että voi psyykkisestikin hyvin. (Slavin, 2009. s. 299-300.)

Päiväkodin näkökulmasta ajateltuna kasvun tarpeisiin kuuluvat ohjatut tuokiot, jossa lapset saavat tehdä käsillään tuotoksia, liikkua ja oppia sekä samalla toteuttaa itseään. Lastentarhanopettajan on huomioitava kuitenkin se, että lapsi ei jaksaa kiinnostua ja keskittyä ohjattuihin tuokioihin, jos hänen perustarpeitaan eli esimerkiksi lepoa, ruokailua ja liikkumista ei ole tyydytetty. Ohjatuilla tuokioilla ja siirtymätilanteissa esiintyy päiväkodissa eniten haastavia tilanteita, jos lapset eivät saa liikkua, vaan heidän odotetaan istuvan hiljaa paikallaan liian pitkiä aikoja (Ahonen, 2015. s. 181-183, 188.)

4. HAASTAVA KÄYTTÄYTYMINEN

Tässä kappaleessa tarkastelen haastavan käsitettä, haastavan käyttäytymisen ilmenemistä päiväkodissa sekä negatiivisen vuorovaikutuksen kehää, johon lapsi voi haastavan käyttäytymisen seurauksena joutua.

Aikaisemmin käsite haastava käyttäytyminen on määritelty esimerkiksi siten, että se on kulttuurisesti epänormaalia ja esiintyy pitkäkestoisesti, toistuvasti tai niin voimakkaana, että rajoittaa yhteisön toimintaan osallistumista ja käytös voi vaarantaa muiden ja henkilön oman turvallisuuden (Emerson, 2001. s. 7). Suomessa ei ole tutkittu juurikaan haastavia tilanteita päiväkodin arjessa. Nykyään käsitteellä haastava voidaan sivistyssanakirjan mukaan tarkoittaa haasteellista tai vaativaa ja kiehtovaa. Yleensä sanan synonyymeina käytetään käsitteitä hankala tai ongelmallinen. Haastavilla kasvatustilanteilla tarkoitetaan käyttäytymistä, joka poikkeaa totutusta normista, on aina kasvattajalle jossain määrin haastavaa. Kasvattajalla tarkoitetaan tässä tutkielmassa kasvatusvastuussa olevia aikuisia päiväkodissa eli esimerkiksi lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. (Ahonen, 2015. s. 16-17,71.) Käsite ongelmallinen voi olla luokitteleva, diagnosoiva tai korostaa lapsen ominaisuuksia esimerkiksi uhmaikäisillä, kun taas käsite haastava korostaa ongelman sijaan sopivien toimintatapojen löytämistä haastavissa tilanteissa. (Lundán, 2009. s. 12.) Päiväkodissa haastavasta käyttäytymisestä voidaan käyttää käsitettä sosiaalis-emotionaaliset ongelmat, joka on käyttäytymishäiriöiden yksi alakäsite. Esimerkiksi tunne-elämän häiriöt sekä sosiaalisen sopeutumattomuuden ongelmat lukeutuvat sosiaalis-emotionaaliseen käsitteeseen. (Ahonen, 2015. s. 17-18.)

Haastavissa kasvatustilanteissa lasten käytös voidaan jakaa levottomaan, vetäytyvään, uhmakkaaseen, aggressiiviseen ja voimakkaaseen tunteenpurkaukseen. Levoton käytös voi ilmetä esimerkiksi huomionhakuisuutena, tarkkaamattomuutena, motorisena levottomuutena, kovaäänisyytenä tai ylivilkkautena. Vetäytyvä käytös puolestaan näyttäytyy ujoutena ja sosiaalisista tilanteista vetäytymisenä ja uhmakas käytös ilmenee vaikeutena noudattaa kasvattajan asettamia rajoja. Uhmakkuushäiriöstä voidaan puhua silloin, kun lapsi rikkoo sääntöjä tahallaan, riitelee jatkuvasti kasvattajien kanssa, ei tottele ja kokee usein voimakkaita kiukunpurkauksia. Aggressiiviseen käyttäytymiseen vaikuttaa lapsen temperamentti, ja aggressiivisuus voi ilmetä fyysisesti tai verbaalisesti väkivaltaisuuksina tai loukkaavana käytöksenä muita kohtaan. Voimakas tunteenpurkaus puolestaan puhkeaa nopeasti ja ilmenee usein ahdistuksena ja kiukkuna, jolloin lapsi voi huutaa kovaa, itkeä, takoa seinään päätänsä tai heittäytyä lattialle. Kaiken yllämainitun käytöksen taustalla on sosiaalis-emotionaalisen tuen

tarve, kun lapsen itsesäätelytaidot ovat vielä kehittämässä ja se ilmenee haastavana käyttäytymisenä. (Ahonen, 2015. s. 35-45.)

4.1 Haastavan käyttäytymisen ilmeneminen päiväkodissa

Haastavia kasvatustilanteita tulee vastaan usein päiväkodeissa. Esimerkiksi Ahosen tutkimuksessa tällaisia tilanteita ilmeni viidentoista päivän aikana kolmessa päiväkodissa yhteensä 186 kertaa. (Ahonen, 2015. s. 77, 86, 105.) Haastava käyttäytyminen on erilaista eri ikäisillä lapsilla. Esimerkiksi alle kolmevuotiailla se voi esiintyä uhmakkuutena, kun taas viisivuotias voi olla hyvinkin huomionhakuinen. Eri ikäisten haastavien lasten kanssa toimittaessa myös toimintamallit ovat erilaisia. On hyvä tiedostaa, miksi lapsi käyttäytyy haastavasti ja mitä käyttäytymisen taustalla on, jotta asiaan osataan puuttua oikealla tavalla. (Lundán, 2013. s. 37-40.) Lapsen käyttäytymistä voi havainnoida suoraan eri tilanteissa ja verrata sitä ikätovereiden käyttäytymiseen sekä keskustella lapsen käytöksestä vanhempien kanssa (Kauffman & Landrum, 2013. s. 385).

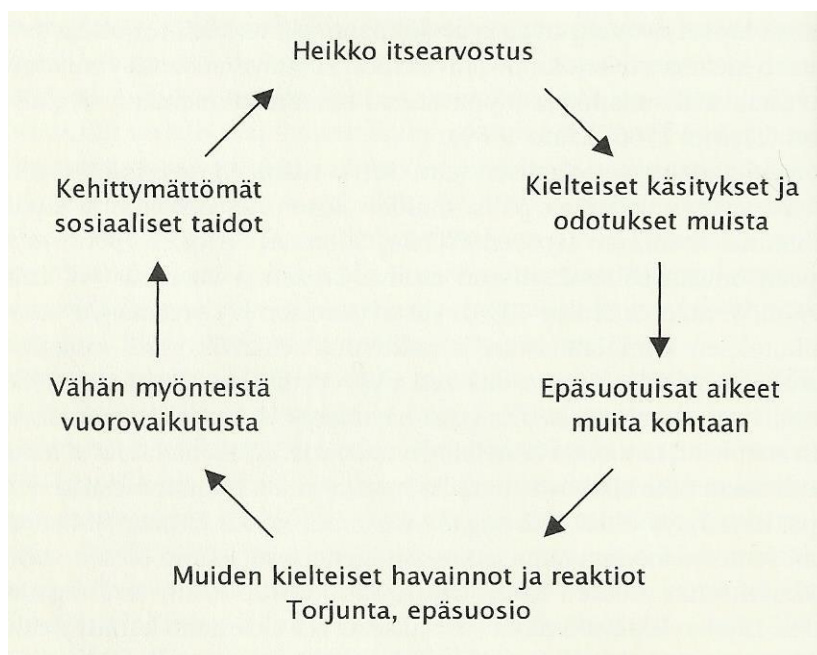
Lapsen temperamentti ja reagoititavat eri tilanteisiin vaikuttavat käyttäytymiseen (Lundán, 2013. s. 27-28). Teoriaosiossa esittelin Bronfenbrennerin ekologisen teorian. Sen kautta tulkittaessa haastava käytös voi heijastua päiväkodissa oireiluna esimerkiksi siitä, että lapsen kotona on vaikeat perheolot, avioero tai pitkäaikainen kriisi menossa (Tiilikka, 2005. s. 167). Kasvatuskumppanuus lasten huoltajien kanssa ja avoin puheeksi ottamisen ilmapiiri ovat päiväkodissa tärkeitä, jotta pystytään selvittämään miksi lapsi käyttäytyy haastavasti ja miten hänen kanssaan kannattaisi toimia. Myös perustarpeet, jotka Maslowin tarvehierarkiassa aikaisemmin esittelin vaikuttavat käyttäytymiseen. Lapsi voi esimerkiksi olla väsynyt tai kokea olonsa turvattomaksi, mikä aiheuttaa haastavaa käyttäytymistä (Lundán, 2013. s. 37). Epäsopiva käyttäytyminen puolestaan voi aiheuttaa muissa negatiivisia tunteita ja reaktioita, joten siihen tulisi puuttua (Kauffman & Landrum, 2013. s. 34).

Ahosen tutkimuksessa haastavat kasvatustilanteet ilmenivät useimmiten ohjatuissa tuokioissa, kun lapset alkoivat käyttäytymisellään ilmentämään jotakin sosiaalis-emotionaalisen tuen tarvetta, joita ovat levottomuus, aggressiivisuus, voimakas tunteenpurkaus, uhmakkuus ja vetäytyminen. Oman vuoron odottaminen lisäsi haastavaa käyttäytymistä, sillä se

vaatii lapsilta itsesääteilytaitoja. Myös siirtymätilanteissa, kuten ruokailuun, levolle tai ulkoilemaan siirryttäessä haastavia tilanteita ilmeni usein, koska myös silloin osa lapsista joutui odottamaan. Lapselta myös vaadittiin omatoimisuutta esimerkiksi pukemisessa, mikä aiheutti haastavaa käyttäytymistä niiden lasten osalta, jotka tarvitsivat apua, mutta eivät sitä saaneet. Pienryhmätoiminnalla voidaan ratkaista odottelu-aika minimaaliseksi ja tehdä siirtymätilanteista sujuvampia. Kasvattajan on helpompi tukea lasta niin akateemisesti kuin sosiaalisestikin, kun hänellä on sensitiivisyyttä eli herkkyyttä tunnistaa lapsen mielenkiinnon kohteet sekä yksilölliset tarpeet. (Ahonen, 2015. s. 64-65, 105-106, 183-184.)

4.2 Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä

Lapset, jotka käyttäytyvät haastavasti tai vetäytyvät, voivat ajautua negatiivisen vuorovaikutuksen kehään (kuviokuva), sillä he eivät saa vuorovaikutussuhteista positiivista palautetta. Myöskään sosiaaliset taidot eivät kehity parhaalla mahdollisella tavalla ja lapsella voi olla tämän takia huonoja kokemuksia sosiaalisista tilanteista ja heikko itsearvostus. Huonojen kokemusten takia lapsi voi alkaa ajattelemaan kielteisesti itsestään ja muista sekä välttelemään sosiaalisia tilanteita. Joskus lapsi voi alkaa käyttäytymään epäsuotuisasti, jonka seurauksena lapsi torjutaan ja hänestä voi tulla epäsuosittu ryhmässä. (Laine & Neitola, 2002. s.34-37.)

Kuvio3: Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä. (Laine & Neitola, 2002. s. 36.)

Kuviosta huomataan, että kun lapsen vuorovaikutus epäonnistuu vertaisryhmässä, hän saa muilta osakseen torjuntaa sekä kielteisiä reaktioita, joka voi johtaa lapsen erilleen jäämiseen muista. Tämän seurauksena lapsi saa vähän myönteistä vuorovaikutusta ryhmässä ja sosiaaliset taidot eivät kehity odotetulla tavalla. Se puolestaan voi johtaa heikkoon itsearvostukseen, kun lapsi tuntee tulevansa torjutuksi ryhmässä ja hänen käsityksensä muista muuttuvat kielteisiksi. Tämän seurauksena lapsi käyttäytyy epätoivotulla tavalla, kuten hyökkäävästi muita lapsia kohtaan tai vetäytymällä, mikä aiheuttaa muissa lapsissa kielteisiä ja torjuvia reaktioita. Tällä tavoin lapsi jää jatkuvasti vertaisryhmän toiminnan ulkopuolelle. (Laine & Neitola, 2002. s. 36-37, 97-100.)

Yleensä aikuiset ovat aktiivisemmin vuorovaikutuksessa sellaisten lasten kanssa, jotka ovat helposti lähestyttävissä ja jättävät muut vähemmälle huomiolle tiedostamattaan, koska sellainen käyttäytyminen on luonnollista. Ammattitaitoon kuuluu kuitenkin kyky havainnoida lapsia ja olla vuorovaikutuksessa siellä paikassa, missä arvioi itseään tarvittavan eniten. (Kalliala, 2008. s. 236-237.) Esimerkiksi sen haastavan lapsen kanssa, joka ei hakeudu niin aktiivisesti vuorovaikutukseen, mutta nauttii siitä, kun aikuinen tulee juttelemaan.

Tutkimuksissa on havaittu, että haastavina pidetyt lapset kohdattiin negatiivisemmin ristiriitatilanteissa, sillä kasvattajat mitätöivät lapsen sosiaalisia taitoja ristiriitatilanteen selvittämiseksi ja ratkaisivat sen itse nopeasti ja aikuislähtöisesti. Tilanteissa kasvattajien pitäisi myös nähdä konfliktitilanne mahdollisuutena, jossa lapsi voisi oppia ja samalla sosiaalista kehitystä voitaisiin tukea. Jos aikuiset puuttuvat vain negatiiviseen käyttäytymiseen, voi lapselle muodostua virheellisesti sellainen kuva, että muulla tavoin ei saa aikuisen huomiota osakseen. (Ahonen, 2015. s. 58.)

Haastavalla käyttäytymisellä lapsi ilmentää tuen tarvetta, johon kasvattajan tulisi pyrkiä vastaamaan. Sen sijaan, että haastavasta lapsesta puhuttaisiin ja ajateltaisiin vain negatiivisesti, pitäisi asiasta pyrkiä aina löytämään sen positiivinen puoli, jonka voisi parhaimmillaan kääntää tilanteessa voimavaraksi. Myös vanhempien ja kasvatuskumppanuuden toteutumisen kannalta on tärkeää, että lapsesta löydetään positiivisia puolia haastavuudesta huolimatta.

5. LASTENTARHANOPETTAJA JA HAASTAVA LAPSI

Lastentarhanopettajalla pitäisi olla tarpeeksi tietoa ja havainnointitaitoa haastavien lasten kanssa toimiessaan, kuten myös omasta roolistaan, toimintamalleistaan sekä niiden vaikutuksesta lapseen sekä taitoa pystyä soveltamaan tietoa omassa työssään (Serenius-Silve & Kippola-Pääkkönen, 2012. s. 153-154). Omaa ammatillisuuttaan voi kehittää muun muassa koulutuksilla, verkostoitumalla, hankkimalla lisää tietoa, yhteistyöllä sekä konsultoimalla erityislastentarhanopettajia (Korkalainen, 2009. s.149, 161-162, 201). Refleктоimalla omaa ja työtiimin toimintaa haastavissa kasvatustilanteissa voidaan toimintatapoja kehittää (Aho-nen, 2015. s. 191). Lastentarhanopettajan tulisi pystyä näkemään haastavan lapsen erilainen ja normaali puoli, jolloin tiedetään milloin ymmärtää käytöstä ja milloin lapselta voi vaatia enemmän, varsinkin jos lapsella on todettu joku diagnoosi (Suominen, 2012. s. 72, 74). Tässä kappaleessa tarkastelen lastentarhanopettajan toimintaa päiväkotiryhmässä, mahdollisuuksia vaikuttaa toimintaympäristön rakentamiseen sekä kasvattajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta.

5.1 Lastentarhanopettajan toiminta päiväkotiryhmässä

Lastentarhanopettajana voi kokea itsensä neuvottomaksi, kun lapsi käyttäytyy jatkuvasti haastavasti ja omia kasvattajankykyjä saatetaan alkaa epäilemään (Korkalainen, 2009. s. 129). Häiriökäyttäytymistä voidaan ennaltaehkäistä päiväkodissa selkeillä säännöillä, päivä-järjestyksellä ja rutiineilla, sillä hallinnan ydin päiväkodissa on rakenteellisessa organisaa-tiossa. Myös käskyt ja kielelliset ilmaisut sekä katsekontakti, lapsen viereen siirtyminen, oma esimerkki ja rankaiseminen, kuten esimerkiksi lapsen siirtäminen ryhmästä erilleen ai-kuisen puhutteluun, toimivat hallinnan keinoina. (Puroila, 2003. s.74-81.)

Vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö ja kommunikointi on tärkeää (Korkalainen, 2009. s. 217). Tärkeää on myös se, että lapselle tulee tunne, että hän tulee ymmärretyksi ja hyväksy-tyksi juuri sellaisena kuin hän on. Kasvattajan tulisi pyrkiä siihen, että lapsen negatiivisen vuorovaikutuksen kehälle joutuminen saataisiin ennaltaehkäistyä sekä muutettua myön-teiseksi ja lapsen sosiaalisia taitoja tuettua sekä kehitettyä. (Laine & Neitola, 2002. s. 102-103, 106.)

Lapsen itsevarmuuden ja itsetunnon positiivinen tukeminen on tärkeää sekä se, että hän saa päiväkodissa kokea onnistumisen elämyksiä, sillä ne vahvistavat itsetuntoa. Emotionaalisen kehityksen tukeminen, avoin syli sekä tunteiden ilmaiseminen ja sanoittaminen esimerkiksi taiteen keinoin sekä lapsen tunne ymmärretyksi tulemisesta auttavat empatiataitojen kehittämisessä. Ryhmätilanteet kannattaa miettiä siten, että lapset pääsevät aktiivisiksi toimijoiksi ja heitä kannustetaan. Omatoimisuuteen voidaan ohjata antamalla aluksi esimerkiksi kaksi vaihtoehtoa, joista lapsi voi valita. Jos lapsi käyttäytyy haastavasti, voidaan ratkaisuna miettiä kokonaisuutta aina istumapaikan valinnasta sosiaalisten taitojen opettamiseen ja tukemiseen. Pedagoginen ohjaus tapahtuu arjen toiminnassa, peleissä ja leikeissä, lasten kesellä. (Alijoki & Pihlaja, 2012. s. 266-273.)

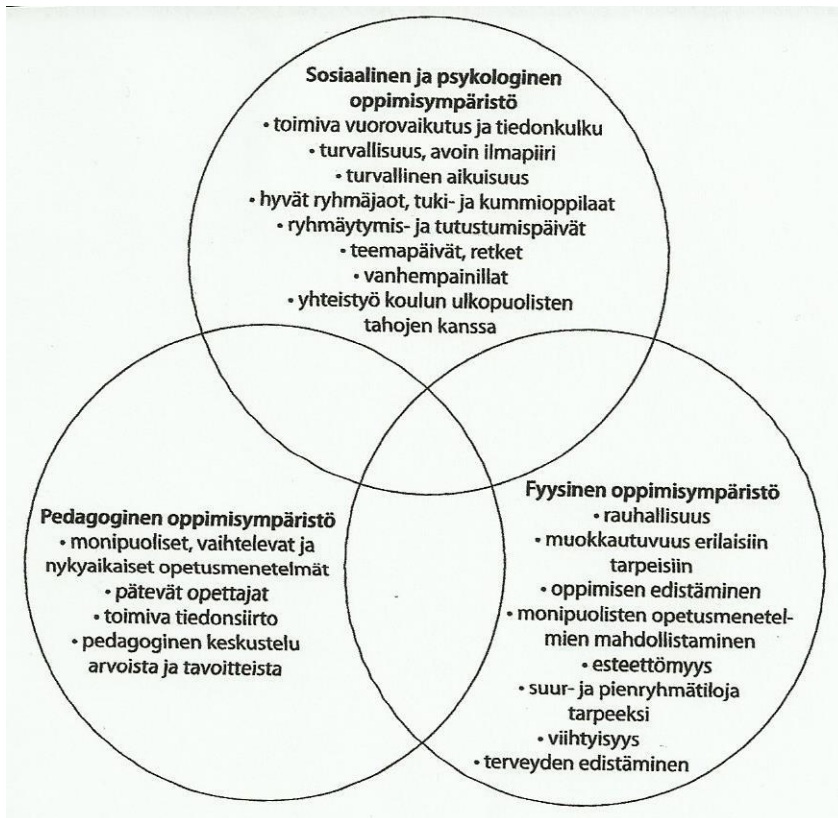
Lastentarhanopettajan toiminnassa haastavia tilanteita esiintyy päiväkodissa eniten siirtymätilanteissa ja ohjatuilla tuokioilla. Tällöin lapset joutuvat odottamaan vuoroaan ja istumaan pitkään hiljaa omalla paikallaan, eikä toiminta välttämättä kiinnosta heitä tarpeeksi. Lapsen sitoutuminen tekemiseen on ratkaisevassa asemassa keskittymisen ja käyttäytymisen kannalta. Toiminnan täytyy olla lasta innostavaa, eikä se saa kestää liian pitkään, koska silloin vetäytymistä ja levottomuutta alkaa esiintyä, kun lapset eivät jaksakaan keskittyä. Kasvattajan täytyy osata huomioida tällaiset tilanteet lapsiryhmässä ja tarvittaessa joustaa esimerkiksi lopettamalla tuokio aikaisemmin, kuin oli suunnitellut. Pienryhmätoiminnalla voidaan vähentää haastavia tilanteita, sillä kasvattaja pystyy huomioimaan lapset paremmin ja antamaan heille yksilöllistä positiivista palautetta. Kasvattaja pystyy myös ennakoimaan tilanteita paremmin. (Ahonen, 2015. s. 181-183, 188.)

5.2 Lastentarhanopettaja toimintaympäristöä rakentamassa

Aikaisemmin kerrottiin Bronfenbrennerin teorian mukaan eri ympäristöjen vaikututtavan lapsen kasvuun ja kehitykseen ja Maslowin tarvehierarkian vaikuttavan lapsen käyttäytymiseen ja motivoitumiseen. Lastentarhanopettaja voi omalta osaltaan vaikuttaa ryhmän toimivan toimintaympäristön rakentamiseen huomioimalla fyysisen, pedagogisen sekä sosiaalisen ja psykologisen oppimisympäristön ominaisuudet (kuvio 4).

Lastentarhanopettajan on hyvä miettiä mitkä asiat toimintaympäristössä aiheuttavat haastavia tilanteita päiväkodin arjessa, ja muovata ympäristöä sen mukaan paremmin toimivaksi. Tutkimusten mukaan ympäristön ja pedagogisen toiminnan suunnitteleminen lasten

tarpeita vastaaviksi on päiväkodissa tärkeää kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta. (Ahonen, 2015. s. 61, 184.)

Kuvio4: Oppimis- ja kasvu ympäristöjen ominaisuuksia, jotka tukevat hyvinvointia. (Määttä & Rantala, 2010. s. 108.)

Kuviossa 4 on esitetty fyysisen, pedagogisen- sekä sosiaalisen ja psykologisen ympäristön ominaisuuksia, jotka eri oppimis- ja kasvu ympäristöissä tukevat lapsen hyvinvointia. Lastentarhanopettajan tiedostaessa nämä asiat ja uskoessaan olevansa vastuussa ryhmän ilmapiiristä, on helpompi lähteä muokkaamaan päiväkodin toimintaympäristöä toimivammaksi ja lasten tarpeita paremmin vastaavaksi (Ahonen, 2015. s. 62).

5.2.1 Fyysinen kasvu ympäristö

Fyysiseen kasvu ympäristöön kuuluvat muun muassa päiväkodin tilat ja niiden monipuolisuus ja muokattavuus erilaisiin tarpeisiin, mahdollisesti tarvittavat apuvälineet sekä tilojen viihtyisyys ja rauhallisuus (Määttä & Rantala, 2010. s. 108). Tilojen pitäisi pystyä vastaamaan monipuolisesti lapsen tarpeisiin niin levon, syömisen kuin liikkumisenkin osa-alueilla,

sillä lapsen vireytyminen vaikuttaa käyttäytymiseen (Moilanen, 2012. s. 136-137. Serenius-Silve & Kippola-Pääkkönen, 2012. s. 164, 167, 169).

5.2.2 Pedagoginen kasvu ympäristö

Pedagogiseen kasvu ympäristöön kuuluvat esimerkiksi ammattitaitoiset opettajat, jotka keskustelevat pedagogisesti tavoitteista ja arvoista, toimiva tiedonsiirto sekä monipuoliset opetusmenetelmät ja keinot lasten oppimisprosessien tukemiseen. Opettajan pitäisi pyrkiä tasa-arvoisuuteen ja ymmärtämään erilaisia oppijoita, sekä kannustaa lapsia. (Määttä & Rantala, 2010. s. 108, 110.) Monimutkaiset ohjeet, liian pitkäkestoinen ja vaativa työskentely sekä paikallaan pysyminen ja vaikea tai tylsä tekeminen voivat lisätä joillakin lapsilla levottomuutta ja käytösongelmia (Moilanen, 2012. s. 136-137).

Lapsiryhmän tarpeiden ja kehityksen tiedostaminen ohjaa kasvattajan pedagogisia valintoja ja toimintaa. Hyvät ryhmänhallinta taidot sekä suunnitelmallisuus tuokioiden ja siirtymätilanteiden osalta lyhentää odotusaikaa ja auttaa lapsia tiedostamaan, mitä heiltä odotetaan, jolloin he voivat sitoutua aktiivisesti toimintaan. (Ahonen, 2015. s. 16-17, 62-63).

5.2.3 Sosiaalinen ja psykologinen kasvu ympäristö

Sosiaaliseen ja psykologiseen kasvu ympäristöön kuuluvat muun muassa ympäristön ja yksilön toimiva vuorovaikutus, moniammatillinen yhteistyö, turvallisuus, ryhmäkoot ja -jaot sekä opettaja- ja kaverisuhteet. Opettajan tulisi pyrkiä luomaan ilmapiiri, jossa epäonnistumista ei tarvitse pelätä ja lapset uskaltavat olla omia itsejään, jotka saavat tarvittaessa tukea ja apua eri tilanteissa. (Määttä & Rantala, 2010. S. 108-109.) Levottomuutta ja turvattomuuden tunnetta voi joillakin lapsilla lisätä suuri ryhmä, jossa on paljon liikettä ja melua sekä epäselvät toimintaodotukset (Moilanen, 2012. s. 136-137). Lapset, jotka ovat emotionaalisesti tyytyväisiä, haluavat usein noudattaa kasvattajan ohjeita ja vahvistavat myönteistä ja hyvää ilmapiiriä (Ahonen, 2015. s. 64).

5.3 Lastentarhanopettajan ja lapsen välinen vuorovaikutus

Päiväkodissa osa lastentarhanopettajan tehtävistä on ylläpitää järjestystä, ennaltaehkäistä häiriöitä ja kontrolloida lasten toimintaa. Jos häiriöitä ilmenee, toimii lastentarhanopettaja järjestyksen palauttajana ja kurinpitäjänä. Hallinnan keinoina päiväkodissa ovat aikuisten

laatimat säännöt, päiväjärjestys ja toimintojen porrastaminen sekä lasten sijoittaminen tilaan esimerkiksi istumajärjestyksen avulla ja pienryhmiin jakamisella. Häiriötilanteisiin puututaan yleensä verbaalisesti käskyillä ja kehotuksilla, joita tehostetaan non-verbaalisella viestinnällä, kuten ilmeillä, katseilla ja eleillä sekä näyttämällä itse mallia. (Puroila, 2002. s.98-102, 163.) Kaikki tämä tapahtuu vuorovaikutustilanteissa lasten kanssa, jossa aikuisella on yleensä hallitseva asema.

Vuorovaikutuksella tarkoitetaan ihmisten välistä toimintaa, johon kuuluu nonverbaalinen (eleet, asennot, ilmeet) ja verbaalinen (puhe) viestintä. Samojen ihmisten välinen, usein toistuva vuorovaikutus muodostaa henkilöiden välisiä ihmissuhteita, joihin sisältyy keskinäisiä toiveita, tunteita ja aikeita. Päiväkodissa kasvatuksellisia ihmissuhteita syntyy lasten sekä kasvattajien välillä ja vuorovaikutukseen vaikuttavat kasvattajan omat ennakkokäsitykset. (Ahonen, 2015. s. 46, 55, 184.)

Haastavissa tilanteissa vuorovaikutuksella on suuri merkitys, koska sen kautta voidaan ymmärtää paremmin lapsen tarpeita ja saada aikaiseksi yhteinen ymmärrys asiasta (Lundan, 2009. s. 103). Varhaiskasvattajan ja lapsen välinen suhde ja myönteinen vuorovaikutus vaikuttaa myös lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin sekä sosiaalis-emotionaaliseen kehitykseen (Ahonen, 2015. s. 46).

Kasvattaja voi omalla vuorovaikutuksellaan vaikuttaa tilanteiden etenemiseen, sillä vallitsevaa ilmapiiriä voidaan vaihtaa, kun vaihdetaan vuorovaikutustyyli erilaiseksi. Esimerkiksi huumoria ja leikkittelyä voidaan käyttää voimavarana, jolla voidaan hallita onnistuneesti lasten käyttäytymistä eri tilanteissa. Lasten voi olla vaikea seurata ja ymmärtää monimutkaista ja monisanaista puhetta, joten määräysten ja kehotusten on syytä olla selkeitä ja ymmärrettäviä. Lempeä sekä ystävällinen puhetapa vaikuttavat ilmapiiriinkin suotuisasti ja myös sanaton viestintä vaikuttaa siihen. Vuorovaikutusta voidaan rikastaa hyödyntämällä lapsen omia kokemuksia, jolloin lapsi pysyy paremmin mukana vuorovaikutustilanteessa ja kokee samalla kokemuksensa ja itsensä tärkeäksi. (Holkeri-Rinkinen, 2009. s. 212-215, 233.) Haastavissa tilanteissa voidaan erottaa viisi erilaista kasvattajan vuorovaikutustapaa, jotka ovat tekninen, lämmin, etäinen, välttelevä ja ristiriitainen vuorovaikutustapa ja ne vaihtelevat tilanteiden mukaan (Ahonen, 2015. s. 10-11).

Teknisessä vuorovaikutuksessa kasvattaja ei sitoudu kovin vahvasti vuorovaikutukseen, vaan tukeutuu suunnitelmiinsa, eikä lapsen tarpeita tunnisteta. Kasvattaja ohjaa lapsia pedagogisesti johdonmukaisesti, mutta ei ole tunnetasolla mukana. Lämmin vuorovaikutus on sitoutunutta, aktiivista, sensitiivistä (eleet, myönteinen äänensävy) ja lasta ymmärtävää sekä arvostavaa ja lapsen tarpeita pyritään tunnistamaan. Etäistä vuorovaikutusta voidaan kuvailla lämpimän vuorovaikutuksen vastakohtaksi. Lapsen tarpeita ei tunnisteta ja kokemus torjutaan sekä sivuutetaan ja vuorovaikutus on sitoutumatonta, sillä kasvattaja käyttäytyy poissaolevasti, viileästi ja välinpitämättömästi. Välttelevää vuorovaikutusta ilmenee kasvattajan joutuessa neuvottomaksi tilanteessa. Paikalta saatetaan poistua kesken tilanteen tai vastuuta voidaan yrittää siirtää muille kasvattajille. Eniten välttelevää vuorovaikutusta ilmenee uhmakkaiden sekä aggressiivisten lasten kanssa. Ristiriitaisessa vuorovaikutuksessa sitoutuminen ja vuorovaikutustavat vaihtelevat tilanteen edetessä eikä lasten tarvitsemaa tukea ja kokemuksia aina tavoiteta. Vuorovaikutus saattaa alkaa heikolla sitoutumisella, mutta kasvattajan tunnistaessa tilanteen toimimattomuuden, hän saattaa tietoisesti vaihtaa vuorovaikutusstrategiaansa loppua kohden vahvemmin sitoutuneeksi. (Ahonen, 2015. s. 109, 121, 126, 134, 144-145, 156, 184, 190.)

Vuorovaikutustilanteissa kasvattajan ratkaisulla ohjataan haastavien tilanteiden etenemistä merkittävästi ja ne vaikuttavat lapsen emotionaaliseen hyvinvointiin vahvasti. Empaattinen ja lämmin vuorovaikutus on tärkeää, sillä se saa lapsen tyytyväiseksi, kun hän kokee tullessa tunteidensa kanssa ymmärretyksi ja kohdatuksi. Myös positiivisen palautteen on huomattu olevan yhteydessä lapsen myönteiseen käyttäytymiseen ja vahvistavan hänen sosiaalis-emotionaalista kehitystään. (Ahonen, 2015. s. 109, 121, 126, 134, 144-145, 156, 184, 190.)

Lastentarhanopettajan on tärkeää reflektoida työtään, toimintaansa sekä sen taustalla olevia ajatuksia ja asenteita ja miettiä miten ne vaikuttavat haastavaan lapseen ja tämän kanssa toimimiseen. Tilanteen kehittämisen kannalta olennaista on pohtia mitä tilanteen eteen voi tehdä, mitä asioita voi muuttaa ja mihin asioihin ei pysty vaikuttamaan. Positiivisen ja myönteisen ilmapiirin luominen ryhmässä ja työpaikalla voi parhaimmillaan lisätä myönteisen käyttäytymisen lisäksi myös omaa ja muiden työhyvinvointia.

6. POHDINTA

Jokaiselle lapselle on tärkeää pystyä ilmaisemaan itseään ja tunne tulevansa ymmärretyksi. Päiväkodissa lapset yleensä sopeutuvat ja rakentavat itselleen toimintamalleja, joilla selviävät arjessa. Lastentarhanopettajan tulisi pyrkiä rakentamaan päiväkodissa väylä lapsen ja hänen huoltajiensa kanssa kommunikointiin ja oikeanlaisiin toimintatapoihin, vaikka lapsi olisi kuinka haastava tahansa. Kun lapselle on kehittynyt "hankalan lapsen" rooli, sitä voi olla vaikea alkaa muuttamaan.

Haastavia tilanteita tulee varmasti eteen kaikissa päiväkodeissa joskus. Jokainen voi kokea haastavan eri tavalla, ja oikeastaan kaikki epätoivottu käyttäytyminen voidaan luokitella haastavaksi. Yleensä kiltti lapsikin voi joskus olla haastava, esimerkiksi sen takia, että hänen perustarpeitaan, jotka Maslowin tarvehierarkisessa kuviossa (2) esittelin, ei ole tyydytetty. Voi myös olla, että jossain Bronfenbrennerin ekologisen teorian kuviossa (1) esitetyistä systeemeistä on esimerkiksi kriisi (avioero, työttömyys) meneillään, minkä takia lapsi käyttäytyy haastavasti. Lasta ei tule nostaa mitenkään jalustalle tai korostaa hänen negatiivista haastavaa käytöstään, vaan kohdella häntä samalla lailla kuten muitakin ryhmän jäseniä.

Haastava käyttäytyminen on merkki sosiaalis-emotionaalisen tuen tarpeesta. Epäsopivan käytöksen tilalle pitäisi löytää toinen, positiivinen toimintamalli, jota tarjota lapselle uudeksi toimintatavaksi esimerkiksi aggressiivisen lyömisen sijaan. Lastentarhanopettajan tulisikin miettiä ja yrittää löytää tilanteisiin toimivia ja sopivia toimintamalleja. Esimerkiksi silloin, kun lapsi on tunnekuohun vallassa eikä kuuntele puhetta, on tärkeää rauhoittaa tilanne käyttäen apuna kuvia, elekieltä ja joidenkin lasten kohdalla tukiviittomia, jos ne ovat heillä käytössä.

Negatiivisen vuorovaikutuksen kehä (kuvio 3) tulisi kaikkien työntekijöiden tiedostaa. Siihen pitäisi kiinnittää huomiota ja puuttua jo varhaiskasvatuksessa, ettei kehä toista itseään ja siitä tule lapselle itseään toteuttava ennuste. Lasta voi tukea ja opettaa huomaamaan, että omia sosiaalisia taitojaan voi pikkuhiljaa kehittää, vaikka se olisi haastavaa. Varhaiskasvatuksessa luodaan pohja pitkälle tulevaisuuteen. Tässäkin huomataan, että jos asioihin ei puututa heti varhaislapsuudessa, ongelmat voivat seurata mukana pitkälle myöhempään elämään, joka voi johtaa esimerkiksi syrjäytymiseen.

Lastentarhanopettajan tulisi olla sensitiivinen ja havainnoida lapsia sekä yksilöinä että ryhmän jäsenenä huomioiden lasten tarpeet ja antaa mahdollisuus osallisuuteen sekä motivoida heitä. Haastavia tilanteita ilmenee eniten silloin, kun lapset joutuvat odottamaan vuoroaan pitkään paikallaan ja kun he eivät jaksu sitoutua tekemiseen, johon pienryhmätoiminta on hyvä ratkaisu. Opettajalta vaaditaan luovuutta ja mielikuvitusta, sekä ymmärrystä lapsen kasvusta ja kehityksestä unohtamatta suunnittelu ja arviointitaitoja. Vaikka tuokion olisi suunnitellut kestävän pitempään ja lapset alkavat olla levottomia, on parempi joustaa suunnitelmasta ja lopettaa tuokio aikaisemmin, ettei ajauduta haastaviin tilanteisiin.

Ilmapiiristä ja oppimis- ja kasvuympäristöistä (kuviot 4) pitää pystyä luomaan turvalliset sekä kiinnostavat, missä lapset saavat tutkia omatoimisuustekijöitä opettajan ohjatessa, tukiessa ja kannustaessa lasta. Lapsen ja kasvattajan välinen vuorovaikutus on merkittävässä roolissa ihmissuhteiden, lapsen sosiaalis-emotionaalisen kehityksen sekä tilanteiden kehittymisen kannalta. Niinpä omat ennakkokäsitykset on hyvä tiedostaa, ja pyrkiä lämpimään, aitoon ja empaattiseen lasten kohtaamiseen, sillä se edistää arjen sujumista päiväkodissa sekä lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia.

Olisi mielenkiintoista jatkaa aiheen tutkimista selvittämällä päiväkodin henkilökunnan käsityksiä siitä, miten he käsittelevät "haastava lapsi" ymmärtävät ja määrittelevät sitä. Olisi myös mielenkiintoista tutkia, miten eri päiväkodeissa ympäristö ja toiminnan joustavuus sekä vuorovaikutus toteutuvat haastavien lasten kanssa.

7. LÄHTEET

- Ahonen, L. (2015). Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Tampere: Tampere University Press.
- Alijoki, A. & Pihlaja, P. (2012). Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Hujala, E. Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. (s. 266-273). 2. painos. Juva: PS-kustannus
- Bronfenbrenner, U. (1979) The ecology of human development: experiments by nature and design. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (2002). Ekologisten järjestelmien teoria. Vasta, R. (toim.) Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä. (s.221-283). Helsinki: Unipress
- Emerson, E. (2001). Challenging behaviour. Analysis and intervention in people with severe intellectual disabilities. 2. painos. Cambridge: University Press.
- Hirsjärvi, S. Remes, P & Sajavaara, P. (2010). Tutki ja kirjoita. 15.-16. Painos. Hämeenlinna: Tammi
- Holkeri-Rinkinen, L. (2009). Aikuinen ja lapsi vuorovaikutusta rakentamassa. Diskurssi-analyttinen tutkimus päiväkodin arjesta. Tampere: Tampere University Press.
- Kalliala, M. (2008). Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kauffman, J. & Landrum, T. (2013). Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth. 10. painos. Boston [Mass.]: Pearson
- Korkalainen, P. (2009). Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiseryityiskasvatuksen toimintaympäristössä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Laine, K & Neitola, M. (2002). Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmässä. Turku: Suomen kasvatustieteellinen Seura
- Lundán, A. (2009). Kutsu dialogisuuteen. Diskurssianalyttinen tapaustutkimus kasvattajan ja lapsen haasteellisesta vuorovaikutuksesta päiväkodissa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lundán, A. (2013). Konstit vähissä? Ratkaisuja haastaviin kasvatustilanteisiin. 2. painos. Juva: PS-Kustannus.
- Moilanen, I. (2012). Lapsen ADHD. Dufva, V & Koivunen, M. (toim.) ADHD. Diagnostointi, hoito ja hyvä arki. (s. 135-151.) Juva: PS-Kustannus.
- Määttä, P. & Rantala, A. (2010). Tavallisen erityinen lapsi. Yhdessä tekemisen toimintamalleja. Juva: PS-Kustannus.
- Penn, H. (2008). Understanding early childhood: issues and controversies. 2. painos. Maidenhead: Open University Press
- Puroila, A-M. (2002). Kohtaamisia päiväkotiarjessa. Kehitysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Oulu: Oulu University Press.
- Puroila, A-M. (2003). Päiväkotiarjen rikkaus. Jyväskylä: Varhaiskasvatus 90 Oy
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasa: Vaasan Yliopisto
- Serenius-Silve, S. & Kippola-Pääkkönen, A. (2012). Lapsen tukeminen kotona, päivähoitossa ja muissa tilanteissa. Dufva, V & Koivunen, M. (toim.) ADHD. Diagnostointi, hoito ja hyvä arki. (s. 153-178.) Juva: PS-Kustannus.
- Slavin, R. (2009). Educational Psychology. Theory and practice. 9. painos. Boston: Pearson

Suominen, S. (2012). ADHD-Sosiologinen näkökulma. Dufva, V & Koivunen, M. (toim.) ADHD. Diagnosointi, hoito ja hyvä arki. (s. 65-75.) Juva: PS-Kustannus.

Tiilikka, A. (2005). Äitien kasvatuskäsityksiä ja arviointeja hyvästä päiväkotikasvatuksesta. Oulu: Oulu University Press.

Tonttila, T. (2006). Vammaisen lapsen äidin vanhemmuuden kokemus sekä lähiympäristön ja kasvatuskumppanuuden merkitys. Helsinki: Helsingin yliopisto